

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૪૫૪૭

વર્ગીક

સ્પષ્ટ ૩૨/૩૧

પુસ્તકનું નામ રાગેડાર ~~સુત્ર~~

વિષય પ૨:૪૬૮ ૩૫

हरिः ॐ हर.
अर्पण पत्रिका.

ट्रेडप्रेस प्रस्तावना.

मुद्रा अत्यसाधक लकन ग्रीरोभाणी. मद्रास,

रा. रा. मेता भोगीलाल भागेलाल शाह.

रे. उमोई, હાલ કલોલ-તજવીજદાર.

આપ પરમ પવિત્ર લક્ષ્મી કુલદીપક સર્વજ્ઞ દયાળુ અને સદ્ગુણ સાગર સાક્ષરે પોતાની પરંપરાનુસારી પરોપકારી વૃત્તિવડે, અજ્ઞાની જનોના હૃદયમાં રહેલા અજ્ઞાનાંધકારને હઠાવવા સાઝ મં નં રચિત સદ્ગુણ જ્ઞાનસદ્ગુણ દીવા-કર સ્વરૂપ પુસ્તકને છપાવિ પ્રસિદ્ધ કરી જ્ઞાનસુખને જે લાભ આપ્યો છે. તે જહલમાં પરમાત્મા તમને પ્રિય એવી સંતતી અને સંપત્તિ બક્ષીને દિર્ઘાયુષી બનાવો. જેથી જ જ્ઞાન જનોને પુનઃ પુનઃ! આવો અલભ્ય લાભ મળે. જય હો. અસ્તુ શ્રીરસ્તુ.

हरिः ॐ हर. शान्तिः! शान्तिः!! शान्ति:!!!

પત્રીકા લેખક—સત્યસાધક, સ. ગુ. ધારણ કરનારને
આશ્ચિર્વાદરૂપ આન્દોલનો ફેકનાર.

મહારાજ શંકરજીભાઈ ટાંકાલાલ યાજ્ઞિક ઉર્ફે ૐ કારનાથ.
આર્યવૃત્તિ, મોક્ષમાર્ગિ, વેદ સનાતન બ્રહ્મ ધર્મરક્ષક દૈવમંદિર.
રાજનગર—નિવાસી રાયપુર પખાલીની પોળમાં ધુનાની પોળ અંદર.
સસ્તામાં સસ્તુ કાર્યાલયના અધિપતિ—અમદાવાદ.

શ્રદ્ધા ભક્તિ ધ્યાન યોગાદવેદિ ॥ શ્રુતિ ॥

અર્થ—શ્રદ્ધા ભક્તિને ધ્યાન યોગથી પરમાત્માને જાણે.

યસ્યાનું પ્રવર્ણતા તત્ત્વેત્બુદ્ધિઃ પ્રવર્તતે ।

તદ્દૃષ્ટિગોચરાઃ સર્વેમુચ્યન્તે સર્વપાતકૈઃ ॥

અર્થ—જેની બુદ્ધિ બ્રહ્મતત્ત્વમાં અનુભવ પર્યંત પ્રવર્તે છે, તેની દૃષ્ટીની મર્યાદામાં આવેલા સર્વ પ્રાણીઓ સર્વ પાતકોથી ન્યુન્યાધિક પણ મુક્ત થાય છે.

સ્નાતંતેનમમસ્ત તિર્યક્ષલિલે મર્વાઽપિદત્તાવનિર્

યજ્ઞાનાં ચ સદસ્રમિષ્ટમશ્વિલા દેવાશ્ચ મંપૂજિતાઃ ।

સંસારાન્નમમુધ્વૃતાઃ સ્વપિતરશ્ચૈલોક્યપૂજ્યોપ્યસૌ,

યસ્ય બ્રહ્મવિચારણે ક્ષણમપિસ્થૈર્યમનઃ પ્રાન્વય્યાત્ ॥

અર્થ—જેનું મન બ્રહ્મ વિચારમાં એક ક્ષણ પણ સ્થિરતા પામે છે, તેણે સમગ્ર તિર્યંકનાં જગત્માં સ્નાન કર્યું, સર્વ ભૂમિનું દાન કર્યું, સદસ્ર યજ્ઞ કર્યા, સર્વ દેવોને સારી રીતે પૂજ્યા અને પોતાના પિતૃઓને સંસારથી સારી રીતે ઉદ્ધાર કર્યો, એમ માનવું. ત્રણી આ બ્રહ્મવેત્તા ત્રણે લોકોને પૂજનિક ગણાય છે.

શ્રી કૃષ્ણ કહે છે હે અર્જુનઃ?

મનુષ્યાણાંસદસ્રેષુ કશ્ચિન્નતતિમિદ્ધયે ।

યતતામપિસિદ્ધાનાં કશ્ચિન્માંવેત્તિતત્ત્વતઃ ॥

અર્થ—લાખો મનુષ્યોમાં કોઈ એક મનુષ્યજ પૂર્વ જન્મનાં અનેક પુણ્ય કર્મોને લીધે અંતઃકર્ણની શુદ્ધિદ્વારા આત્મ જ્ઞાનને માટે પ્રયત્ન કરે છે. અને આત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ માટે પ્રયત્ન કરનારા એવા લાખો સાધકોમાંથી પણ કોઈ એક સાધકજ શ્રવણ મનન અને નિદિધ્યાસનના પરિપાકથી મને (મારા મૂળ. ૐ સ્વરૂપને) યથાર્થ રીતે જાણે છે.

इति शिवम्.

ૐ

“ દ્વિવેદી મગધાન સુત કવિ ઉગ્રેશ્વરાત્મજ ”

“ પૂજ્યપાદ મહારાજ શ્રીમન્ નટવરલાલજી તત્ત્વવેત્તા પ્રણિત ”

॥ ૐકાર સ્પષ્ટિકરણ ॥

અથ મંગલમ્.

શ્લોક—ૐ નમઃ પ્રણવાર્થીય શુદ્ધજ્ઞાનૈકમૂર્તયે ॥

નિર્મલાયપ્રશાન્તાય મત્ત્વિદાનદયનમઃ ॥૧॥

સચ્છાસ્ત્રાધ્યમૃતમિત્ર પીત્વાપીત્વા પુનઃપુનઃ ।

દીર્ઘ સંસારરોગસ્ય હાનં કૃત્વા સુખીભવ ॥૨॥

અર્થ—હે મુમુક્ષુ મિત્રો ! પૂજ્યપાદ પરમ કૃપાળુ સદગુરુ મહાત્માએ સત શાસ્ત્રરૂપી સમુદ્રને મધીને કાઢેલા આ ઉપદેશરૂપ અમૃતનું પુનઃ પુનઃ પાન કરીને અર્થાત આ ગ્રંથ વારંવાર વાંચી વિચારી તેનો ઉપયોગ કરીને અનાદિ કાળથી થયેલા જન્મ મરણ રૂપી રોગનો આત્મતિક નાશ કરી પરમ સુખીઆ થાઓ.

વિક્રમાર્ક સંવત્સર પ્રથમના પ્રથમ માસે પ્રતિપદાના દિવસે મહારાજ “ શ્રી મન્ નટવરલાલજી ” તત્ત્વવેત્તા, શ્રુતિ, સ્મૃતિ અને શાસ્ત્ર, પુરાણોના સારરૂપ સ્વપ્રણિત, “પ્રણવદર્શન અથવા ૐકારરૂપ મહા વિરાટમૂર્તિ ”નું અવલોકન કરતા હતા આ વખતે પોતાની પાસે બેઠેલા તેઓના શિષ્ય મુમુક્ષુએ નિચે પ્રમાણે પ્રશ્ન કર્યો.

મુમુક્ષુ—હે મહારાજ શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે.

અનિશ્ચાનિશ્ચરિણાણિ વિમવાંનૈવશાશ્વતઃ ।

નિત્યં સન્નિહિતોમૃત્યુ કર્ત્તવ્યો ધર્મસંગ્રહઃ ॥૧॥

અર્થ—શરિર ક્ષયબદ્ધ છે. સાંસારિક સુખ કાંઈ નિરંતર

રહેતું નથી અને મૃત્યુ તો સર્વદા પાસેજ રહે છે માટે સદા પુરુષે ધર્મનો સંપ્રહ કરવો.

ગ્રહિતૈવ કેશેષુમૃત્યુના ધર્મમાચરેત્ ॥

મૃત્યુએ માથાના વાળો પકડેલા છે એમ સમજીને ધર્મનું પાલન કરવું. આથી હે ગુરુ? ધર્મ તે શું અને હવે મારે શું કરવું તે સરળ રીતે સમજાવો. આ સાંભળીને મહારાજ—હે મુમુક્ષુ સદૃશસ્ત્રોની આત્મા પાળવી તેનેજ તારે ધર્મ માનવો. તે ઉપરાંત મોક્ષરણ મેળવવાને સાઈ તું કોષ્ઠ જ્ઞાનસ્વરૂપ સંત, કલ્પ (એ નામનું ઇચ્છિત ફળ આપનારું વૃક્ષ)નું સેવન કર, તે શિવાય તને ધણા કાળનું ગાઢું અજ્ઞાન ટળી, જ્ઞાનરૂપી સુખ શાન્તિ થવાનો સંભવ નથી. માટે તું સંતસમાગમ સાઈ અહર્નિશ ઉદ્યોગી રહે.

ગંગાપાપં શશીતાપં દૈન્યં કલ્પનરૂપથા ।

પાપં તાપં ચ દૈન્યં ચ હરેત્પાદ્યુ સમાગમઃ ॥

અર્થ—જેમ ગંગા પોતામાં સ્નાન કરવાથી શ્રદ્ધાળુ મનુષ્યોનાં પાપને હરે છે એવંમા ૧૨૦૦૦ કિરણોદ્વારા તાપને દૂર કરે છે અને કલ્પ વૃક્ષ ઇચ્છિત વસ્તુની પ્રાપ્તિદ્વારા દીનજનોની દીનતાને નિવૃત્ત કરે છે, તેમ ઉદાર અંતઃકર્ણવાળા સંતોનો સમાગમ તો પાપ, તાપ અને દીનતા તે ત્રણેનો નાશ કરે છે.

સત્સંગતિઃ કથયર્કિન કરોતિ પુંમામ્ ॥

અર્થ—સત્સંગતિ પુરુષોને શું કહિ શકતિ નથી. અર્થાત—સત્સંગતિથી સર્વ સિદ્ધિઓ સાધ્ય થઈ જાય છે.

કિમત્રચિત્રં યત્સંતઃ પરાનુગ્રહતત્પરાઃ ।

નદિસ્વદેહશૈલાય જાયંતે ચંદનદ્રુમાઃ ॥

અર્થ—અહિઃ સત્પુરુષો ખીખના કદયાળુથેંજ તત્પર છે તેમ કહેવામાં શું આશ્ચર્ય છે? કેમકે ચંદનનાં વૃક્ષો પોતાના દેહની શિતલતાને માટે ઉત્પન્ન થતાં નથી. અર્થાત તેઓ પરતેજ શિતલતા કરવા સાર પ્રગટ થયાં છે. વળી હે મુમુક્ષુ સત્સંગ શિવાયની એકે વસ્તુ યથાર્થ સમજાતી નથી. શાસ્ત્રકારો કહે છે કે

કેવલં શાસ્ત્ર મુદ્દિશ્ય નરુત્તવ્યોહિનિર્ણય ।

યુક્તિહિન વિચારેતુ ધર્મઠાની મજાયત ॥

અર્થ—કેવળ શાસ્ત્રને ઉદ્દેશીને પણ નિર્ણય નહિ-
કરણ વિના વિચારે તેમ કરવાથી ધર્મની હાનિ થઇ જાય છે.
તેને માટેજ સત્સંગતિ કરવાની જરૂર છે. તો હે શિષ્ય, સદ્-
ગુરૂના સુચયનો ઉપર દૃઢ શ્રદ્ધા રાખીને—

મહતા પુણ્યવણ્યેન ક્રીતેયં કાયનોસ્ત્વયા ।

પારંદુઃસ્વોદધેર્ગન્તુ તરયાવન્ન મિચ્યતે ॥

અર્થ—દુઃખરૂપ આ સંસાર સમુદ્રનો પાર પામવાને તે
મોટા પુણ્યવણ્ય મૂલ્યવડે આ શરિરરૂપી નૌકા વેચાતી લીધી છે,
માટે તે બાંગી ગઇ નથી ત્યાં સુધિમાં તું આ સંસાર સમુ-
દ્રને તરીજ.

શ્રદ્ધયાવુદ્ધતેવુદ્ધિઃ શ્રદ્ધયાશુદ્ધતે મનઃ ।

શ્રદ્ધયાપાપ્યતેબ્રહ્મ શ્રદ્ધા પાપ વિનાશીની ॥

અર્થ—શ્રદ્ધાવડે બુદ્ધિ જાયત થાય છે શ્રદ્ધાવડે મન પવિત્ર
થાય છે તે શ્રદ્ધાવડે બ્રહ્મની પ્રાપ્તિ થાય છે વળી એ શ્રદ્ધા પા-
પનો વિનાશ કરનારી પણ છે માટે શ્રદ્ધા સહ સદોપદેશનો
તું સંપ્રદ કર.

અનંતપારંકિચ્છ શબ્દશાસ્ત્રં, સ્વલ્પંતથાયુર્વહવશ્ચવિગ્નાઃ ॥

સારં તતોગ્રાહ્યમપાસ્યફલગુ, હંસોયથાક્ષીરમિવાંબુમધ્યાત્ ॥

અર્થ—શાસ્ત્રો ઘણાં છે. આયુષ્ય અલ્પ છે. તે વિદ્નો
અહુ છે તેથી તુચ્છનો ત્યાગ કરી સારનું ગૃહણ કરવું—જેમ હંસ
જળમાંથી દુધ ગ્રહણ કરે છે તેમ તેવીજ રીતે તું મને પ્રિય
થયો છે તેવીજ તને સંક્ષેપમાં આ તત્વસાર સમગ્રતું હું
તે સાંભળ.

ઐકારઃ સર્વવેદાનાં સારસ્તત્ત્વ પ્રકાશકઃ ।

તેનચિત્ત સમાધાનં મુમુક્ષુણાં પ્રકાશ્યતે ॥

અર્થ—ઐકાર એ સર્વ વેદના સારરૂપ છે. અને બ્રહ્મતત્વને

(એ તન્મ) પ્રકાશ કરનાર છે. તે પ્રભુવની ઉપાસનાવડે સુમુ-
શુઓના ચિત્તના સમાધાનને નિરૂપણ કરામ છે.

મહાત્મા શ્રી કૃષ્ણ કહે છે કે:—

અવ્યક્તં વ્યક્તિમાપન્નં મન્યં તે મામવુદ્ધયઃ ।

પરં ભાવમજાનંતો મમાવ્યય મનુત્તમમ્ ॥

અર્થ—બુદ્ધિ રહિત મનુષ્યો મારા સર્વના કારણ રૂપને
માયારૂપ ઉપાધિવાળા સ્વરૂપને તથા નિરૂપાધિક (માયારહિત)
સ્વરૂપને યથાર્થ રીતે જાણ્યા વિના સર્વના કારણરૂપે રહેલા પર-
માત્માને અવતારરૂપે કાર્યભાવ પામેલા માને છે તેઓ તેમનાથી
વિમુખ થઇને બીજા દેવોની ભક્તિ કરે છે એટલે મોક્ષ પામતા
નથી. મહારાજ કહે છે હે સુમુશુ ? તેથીજ નને હું આ તત્ત્વ-
સાર કહું છું તે સાંભળ.

આત્મીદેકાક્ષરં બ્રહ્મ નિન્યમુક્તમવિક્રિયમ્ ।

તત્સ્વમાયા સમાવેશાન્દીજમવ્યાકૃતાત્મકમ્ ॥

અર્થ—પ્રથમ નિત્ય મુક્ત અને વિક્રિયાથી રહિત એવા
એક તે એકાક્ષર ઓમ બ્રહ્મ હતા. તે પોતાની ગતિમાં રહેલી મા-
યામાં સારી રીતે પ્રતિબિંબીત થવાથી અવ્યાકૃતરૂપ (ઇશ્વરરૂપ)
એક જગતનું બીજ ઉત્પન્ન થયું.

તસ્માદાકાશમુત્પન્નં શબ્દતન્માત્રરૂપકમ્ ।

સ્પર્શાત્મિકસ્તતોવાયુ સ્તેજોરૂપાત્મકં તતઃ ॥

અર્થ—તે બીજથી જોનો શબ્દ ગુણ છે એવું આકાશ
ઉત્પન્ન થયું તે આકાશથી સ્પર્શ ગુણવાળો વાયુ ઉત્પન્ન થયો.
અને તે વાયુથી જોનો રૂપ ગુણ છે એવું તેજ ઉત્પન્ન થયું.

આપોરસાત્મિકાસ્તસ્મા ત્તાભ્યોગંધાત્મિકામહી ।

શબ્દૈકગુણમાકાશં શબ્દસ્પર્શ ગુણોમરુત ॥

અર્થ—તે તેજથી રસરૂપ એવું જળ ઉત્પન્ન થયું. અને
તે જળથી ગંધ ગુણવાળી પૃથ્વી ઉત્પન્ન થઇ તેમાં આકાશ એક

શબ્દ ગુણવાળું છે. અને વાયુ શબ્દ તથા સ્પર્શ એવા બે ગુણવાળા છે.

શબ્દસ્પર્શરૂપગુણૈ સ્તિગુણંતેજઃઉચ્યતે ।

શબ્દસ્પર્શરૂપરમગુણૈ રાપશ્ચતુર્ગુણાઃ ॥

અર્થ—તેજ એ શબ્દ સ્પર્શ અને રૂપ તે ત્રણ ગુણવાળું કહેવાય છે અને જળના શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ અને રસ એ ચાર ગુણો છે.

શબ્દસ્પર્શરૂપરસગન્ધૈઃ પચ્ચગુણામહી ।

તેભ્યઃ મમમયત્મમૂત્રંલિઙ્ગં સર્વાત્મકમદત્ ॥

અર્થ—પૃથ્વી એ શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ અને ગંધ એવા પાંચ ગુણવાળી છે. આકાશાદિ પાંચ કારણરૂપ મહાભૂતો સૂક્ષ્મ ભૂતો કહેવાય છે અને તેના કાર્યરૂપ પંચીકૃત ભૂતો સ્થુલ ભૂતો કહેવાય છે. અર્થાત તેનું કાર્ય તે પંચીકૃત અને કારણરૂપ પાંચ મહાભૂતો તે આ પંચીકૃત કહેવાય છે પંચીકૃતકાને કહેવાય તેને માટે

શ્લોક—દ્વિધાત્રિધાય ચૈકૈકંચતુર્ધા પ્રથમપુનઃ ।

સ્વસ્વેનરદ્વિત્રીયાંશૈર્યોજનાતપશ્ચ પશ્ચતે ॥

અર્થ—એક એકના (પ્રત્યેક ભૂતોના) બે બે ભાગ કરી પુનઃ પ્રથમના ચાર ભાગે કરી પોત પોતાથી ભીત બીજા અંશે સાથે જોડવાથી તેઓ પાંચ પાંચ થાય છે તેને પંચીકૃત થયું માનવું ઉપરોક્ત તે અપંચીકૃત પંચ મહાભૂતથી સૂત્રાત્મા અને સર્વના ત્રિંગ શરિરરૂપ અથવા જેમને મહત્ કે હિરણ્ય ગર્ભ કહે છે તે ઉત્પન્ન થયા. જેમનાથી સ્વર્ગ, મૃત્યુ અને પાતાળ સરળ-યલાં છે તે નું આ પ્રણવ દર્શન અથવા ઐક્યારૂપ મહા વિરાટમૂર્તિમાં બે.

પશ્ચીકૃતાની ભૂતાનિ તત્કાર્ણં ચ વિરાટ્ ભવેત્ ।

સ્થૂલં શરીરમેતત્સ્યાદશરિરસ્ય ચ આત્મનઃ ॥

અર્થ—તે પંચીકૃત જે ભૂતો છે તેઓનું કારણ લઘુ વિરાટ સ્વરૂપ છે. તે વિરાટ જ્યોતિરમય નિરાકાર આ સર્વના આત્મારૂપ

ૐનું સ્થુલ શરીર છે. તે ત્રિશટની ત્રિવાથી (ગળાથી) શંકર (તમગુણ) હૃદયથી વિષ્ણુ (સત્વ ગુણ) અને નાભીથી બ્રહ્મા (રજગુણ) ઉત્પન્ન થઇને વારંવાર હિરણ્ય ગર્ભમાં રહેલા જગતને પોતાના ગુણોવડે કરીને ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને લય કર્યા કરે છે તેથી તેઓને કારણરૂપ અને હિરણ્ય ગર્ભને (બ્રહ્માને) કાર્યરૂપ માન્યા છે.

ૐકાર માત્રમશ્વિલં વિશ્વપ્રાજ્ઞાદિ લક્ષણમ્ ।

વાચ્યવાચકતા ભેદાદ્દેનાનું પલ્લબ્ધિતઃ ॥

અર્થ—વાચ્ય વાચકતાના અભેદથી અને પૃથકપણા વડે અભાવ હોવાથી વિશ્વ તથા પ્રાજ્ઞાદિ લક્ષણવાળું સમગ્ર જગત ગતિ આશ્રયિત ૐકાર માત્રજ કદપવામાં આવ્યું છે. તે હું તને કહીશ.

યદક્ષરંવેદવિદો વદન્તિ ત્રિશન્તિયશ્ચતયો વીતરાગાઃ ।

યદિચ્છંતોબ્રહ્મચર્યં ચરંતિતત્તેપદં સંગ્રહેણપ્રવક્ષ્યેઃ ॥

અર્થ—ૐ એ પરમાત્માનું નામ છે. જે કે ઉપરના ક્ષેત્ર-કથી શ્રી કૃષ્ણ અર્જુન પ્રત્યે કહે છે કે-વેદને જાણનારા જે ૐકાર નામવાળા અવિનાશી બ્રહ્માનું પ્રતિપાદન કરે છે તથા સર્વ વિષય સુખોની ઇચ્છા રહિત સન્યાસીઓ જે એ અવિનાશી બ્રહ્માને (પોતે ગતિ સ્વરૂપ હું એવું સમજી) આત્મારૂપે અનુભવે છે અને જે તે ૐકાર બ્રહ્માને જાણવા ઇચ્છનારા બ્રહ્માચારીઓ બ્રહ્મચર્ય પૂર્વક જ્ઞાનનાં શ્રવણ મનનાદિ સાધનો કરે છે તે બ્રહ્મ હું તને સંશય ન રહે તેમ સંક્ષેપમાં કહું છું.

ઓમિત્યેકાક્ષરંબ્રહ્મ વ્યાહરન્મામનુસ્મરન્ ।

યઃપ્રયાતિત્યજન્દેહં સયાતિ પરમાંગતિમ્ ॥

અર્થ—ૐ એવા બ્રહ્મા (બીજના) વાચક એક અક્ષરને જપતો તથા તેના અર્થરૂપ મારા મૂળ સ્વરૂપનું સ્મરણ કરતો મરણ કાળમાં જે મનુષ્ય દેહને ત્યજીને જાય છે. તે દેવતાન માર્ગદ્વારા ઉત્તરોત્તર ઉત્તમ પદોના દીવ્ય ભોગોને એક અણુ માત્રમાં ભોગવીને અંતે જ્યોતિરૂપ ૐ પરમાત્માની પાસે રહેલી અદૈત, અવિક્ષિપ, નિર્મળ, ભોક્ષરૂપ અને દિવ્ય એવી મા-

યાથી રહિત તેમની પરમગતિને પામે છે અર્થાત પાણીમાં પાણી બળી જાય તેમ તેમાં (રસરૂપ પરમગતિમાં) તે બળી જાય છે. અન્ય, ભુરૂ, ભુવરૂ, સ્વરૂ, મહરૂ, જન, તપ અને સત્ય અદે લોકોમાં ગયેલા આત્મા ક્ષીણે પુણ્યેમર્ત્ય લોકેવિસંતિ ॥ ગીતાના એ વાક્ય પ્રમાણે પુણ્ય પરવારવાથી તેઓ પાછા પડી જાય છે. દષ્ટાંતમાં વૈકુંઠને પામેલા જય વિજય નામના પોળીયા (ઢારપાળો) સતકાદિકના શ્રાપથી પૃથ્વી ઉપર પાછા પડ્યા હતા પણ ઉપર કહેલ પરમ ગતિને પામીને પાછુ આવવું રહે-તુંજ નથી તેને માટે મહાત્માશ્રી કૃષ્ણ કહે છે કે—

મામુપેસપુનર્જન્મ દુઃસ્વાલયમ શાશ્વતમ્ ।

નાપ્નુવંતિમહાત્માનઃ સંમિદ્ધિ પર્માંગતા ॥

અર્થ—બ્રહ્મ લોકોના અતિ દિવ્ય ભોગોને ભોગવી અંતમાં આત્મ જ્ઞાન પામવાથી મારી પરમ ગતિરૂપ પરમ શ્રેષ્ઠ દેવલ્ય ધામને પામેલા મહાત્માઓ પુનઃ ગર્ભવાસાદિ અનેક દુઃખનાં ધર રૂપ અને અનિત્ય એવા જન્મને કદી પણ પામતા નથી.

મહારાજ—હે સુમુહુ ?

સર્વે વેદાયત્પદ મામનન્તિ તપાંસિ સર્વાણિચ યદ્વદન્તિ ।

યદિચ્છંતોબ્રહ્મચર્ય ચરંતિ તત્તેપદસદ્ગ્રહેણબ્રવીમ્યોમસંતત્ ॥

અર્થ—સર્વ વેદો જે પદને પ્રાપ્તવ્યરૂપે પ્રતિપાદન કરે છે અને જેને સર્વે તપો પોતાના શ્રમના પરમ ફલરૂપે કહે છે જેને ઇચ્છનારા શ્રી સદ્ગુરુની સેવારૂપ બ્રહ્મચર્યને આચરે છે તે પદ હું તને સંક્ષેપમાં કહું છું, તે પદ ઐશ્વર્ય છે, અથવા ઐશ્વર્ય છે.

પૂર્વોક્ત હેતુથીજ શ્રીગૌડપાદાચાર્ય પ્રણુવને સર્વના આદિ મધ્યને અંતરૂપ કહે છે.

સર્વસ્ય પ્રણવોહ્યાદિર્મધ્ય મન્તસ્તથૈવ ચ ॥

અર્થ—પ્રણવ સર્વના આદિ મધ્ય અને અંતરૂપ છે. અન્યત્ર પણ એ પ્રણુવને સર્વરૂપ આદિ કહેલ છે.

અતઃસર્વાત્મિકસ્વારઃ સાક્ષાત્સર્વેશ્વરઃ સ્વયમ્ ।

સર્વવ્યાપિન મોહારમતાધીરો ન શોચતિ ॥

અર્થ—આથી સર્વરૂપ પ્રણવ પોતે સાક્ષાત્ સર્વેશ્વર છે. અતીવડે સર્વ વ્યાપિક એવા ઐકારને જાણીને ધીર પુરુષ શોક કરતો નથી.

ઐનો અર્થ કોઈ કોઈ સ્થળે અંગીકાર (હા) એવા પણ થાય છે. અંગીકાર પ્રિય અને સારભૂત હોય તેનોજ થાય છે. અપ્રિય અને અસાર ભૂતનો થતો નથી. તેના અર્થમાં પણ સર્વથી પ્રિય અને સારભૂત તે ઐ સ્વરૂપજ છે. એવું સ્પષ્ટ દેખાય છે એ નામના મહાત્મ્યથી યજ્ઞ યાગાદિ ક્રિયાઓ ન્યુનપણે થઈ હોય તો પણ સંપૂર્ણપણાને પામે છે. શ્રી કૃષ્ણ કહે છે કે—

ઐત્સદિતિનિર્દેશો બ્રહ્મણસ્ત્રિવિધઃ સ્મૃતઃ ।

બ્રાહ્મણાસ્તેન વેદાશ્ચ યજ્ઞાશ્ચ વિહિતાઃપુરાઃ

અર્થ—ઐ તત્ સત્ એવી રીતનું ત્રણ અવયવવાળું બ્રહ્મનું નામ વેદાંત જાણનારા પુરુષોએ સ્મરણ કરેલું એટલે કહેલું છે. એ નામવડે શ્રદ્ધાથી આદિ કાલમાં પ્રગ્નપતિએ બ્રાહ્મણો, વેદો તથા યજ્ઞો ઉત્પન્ન કર્યા છે.

તસ્માદોમિત્યુદાહૃત્ય, યજ્ઞદાન તપઃ ક્રિયાઃ

પ્રવર્તેતે વિધાનોક્તા સતતં બ્રહ્મવાદિનામ્ ॥

અર્થ—ઐ એ શબ્દ પરમાત્માનું પતિતને પણ પાવન કરનાર પરમ નામ છે. તેટલા માટે ઐ એવી રીતના શબ્દનું ઉચ્ચારણ કરીને વેદને જાણનારાઓની જે કરવાની શક્તિ આપી કરેલી છે એવી યજ્ઞ, દાન અને તપરૂપ ક્રિયાઓ નિરંતર પ્રવર્તે છે. તે ઐકારના ઉચ્ચારણના મહાત્મ્યથી તે બેદને જાણનારાઓની યજ્ઞાદિરૂપ ક્રિયાઓ ન્યુનપણાના દોષથી રહિત થઈને સમાપ્ત થાય છે. જેને ઋષીઓ પણ જાણતા નથી અર્થાત પુરેપુર તેનું વર્ણન કરી શકતા નથી એવા તે ઐ પરમાત્મા કેવા છે કે જેને માટે મહાત્મા શ્રી ભીષ્મજી પણ કહે છે કે—

ઋતમેકાક્ષરં બ્રહ્મયત્તત્સદમતઃ પરમ્ ।

અનાદિ મધ્ય પર્યંતં ન દેવાનર્ષયોવિયુઃ ॥

અર્થ—સત્ય એકાક્ષર મૂર્તિ (ઔંકારરૂપ) બ્રહ્મરૂપ, કાર્ય તથા કારણથી પર અને આદી મધ્યને અંતથી રહીત એવા દેવ ને દેવતાઓ અને ર્ષીયો પણ જાણતા નથી.

પરમંયો ઔમહત્તેજઃ પરમંયો ઔમહત્તપઃ ।

પરમંયો ઔમહદ્બ્રહ્મ પરમં યઃ પરાયણમ્ ॥

અર્થ—જે ઔં પરમાત્મા મોટામાં મોટા તેજસ્વી જે ઔં મોટામાં મોટા તપરૂપ જે ઔં મોટામાં મોટા તત્ત્વરૂપ અને જે-મનું પ્રાપ્ત કરવા યોગ્ય પરમ ધામ છે. માટે હે શિષ્ય સમજીને તું તેનું સ્મરણ કર, તે પછી ઇચ્છા હોય તો બીજાઓને નમસ્કાર કરવામાં પણ ઔંને તો આગળ કરવાઃ અનુરૂપિતામાં શ્રી ભગવાને પણ નારદને કહ્યું છે કેઃ—

ઔંકારમગ્રતઃ કૃત્વામાંનમસ્કૃત્ય નારદ ॥

અર્થ—હે નારદ! ઔંકારને આગળ કરીને પછી મને નમસ્કારકર કારણ તેમના નામ શિવાય હું તને પ્રસન્ન થવાનો નથી ઇત્યાદિ વચ્ચું પ્રમાણ છે.

માંડુક્યોપાનિષદમાં, અ, ડ, મ ને અમાત્ર એવી પ્રણવની ચાર માત્રાઓ કહી છે તેમાં અ, ડ ને અમાત્ર, તે ત્રણ સોપાધક (માયાથી લેપન) છે ને એથી મ માત્રા નિરોપાધક (માયા રહિત) છે. તેજ નિરોપાધક માત્રાની ઉપાસના કરીને સ્વ સ્વરૂપનો બ્રહ્મથી ભેદ સિદ્ધ કરવાનો છે એવો દૃઢ નિશ્ચય પુનઃ પુનઃ કરવારૂપ નિર્ગુણ ઉપાસના કરી તે દ્વારા જ્ઞાન સંપાદન કરી મોક્ષ મેળવવાનો છે. એમ જાણવું, અર્થ અધે અ, ડ, મ અને અમાત્ર મળવાથી આખો અક્ષર ઔં થયો છે તે શબ્દની જોડણી નિચે પ્રમાણે છે.

આ અર્ધ અક્ષર. અ	અ	મકાર ૦	} ચારે માત્રાઓ મળેથી થયેલો આખો ઓમ
” ”	અ, ઊ, ઇ	અમાત્ર -	
” ”	મ, ન, ય, ર, લ, વ, શ, ષ, સ, હ, ળ, ઙ, ઞ, ટ, ઠ, ડ, ઢ, ણ, ત, થ, દ, ધ, નિ, પિ, ફ, બ, ભ, મ, ય, ર, લ, વ, શ, ષ, સ, હ, ળ, ઙ, ઞ, ટ, ઠ, ડ, ઢ, ણ, ત, થ, દ, ધ, નિ, પિ, ફ, બ, ભ, મ	અકાર ૩૦	
આ માથુ આંધવાની અમાત્ર.	-	આ નેડેલા અર્ધો અક્ષર	ઉકાર. ૩૦

ૐ

{ જુઓ વ્યાકરણ } અર્ધો મકારને બદલે અનુસ્વાર એટલે પુરણ (મીડ) મુકી શકાય છે. જેમ ત્વમ્ શરણમ્ને બદલે ત્વં શરણં બીજું સત્યમ્ પરમ્ને બદલે સત્યં પરં થઈ શકે છે. આથી અરી સાથે ડનું અનુસંધાન (ૐ) કરીને ઉપર મીડ મુકવાથી (ૐ) અ ડ, તે મ તે ત્રણ શબ્દો સિદ્ધ થયા. તે માહે મકારના મીડ તળે અને અ ઉની સંધી ઉપર અર્ધ માત્ર (અમાત્ર) - (ૐ) મુકવાથી ૐકારની ચારે માત્રાઓ મળીને કાંઈ પણ ચિન્હ બાકી ન રહ્યું અને અ ડ મ અને અમાત્રથી થતો ૐ શબ્દ સિદ્ધ થયો છે. તે ૐમાં પુરણ પરમેશ્વરના ચિન્હરૂપ પુરણ (મીડ) તે મકાર અને તેમની છાયા સ્વરૂપ કે જે પ્રકૃતિ પુરૂષ અથવા પરબ્રહ્મ કે બ્રહ્મ કહેવાય છે તે માયાના મહા કારણ સ્વરૂપ એટલે તેની શીમા {હૃદય=આડ} સ્વરૂપ છે તે અમાત્ર તે અમાત્રના ત્રણ સ્વરૂપ ગુણરૂપે પ્રગટ થયેલો માન્યો તે લઘુ વિરાટના સ્વરૂપનો અકાર અને તે અકારના ત્રણ ગુણોથી ઉપજીવેલા કાર્યરૂપ હિરણ્ય ગર્ભનું સ્વરૂપ તે ઉકાર એમ ઉર્ધ્વથી ઉતરતા ક્રમે મકાર, અમાત્ર, અકાર અને ઉકાર અર્ધ અર્ધ મળીને આખો ૐ શબ્દ કલ્પાયેલો છે. આ સ્થળે ૐ એ પરમાત્માનું નામ છે. તે નામનો ઉચ્ચાર કરતાં નાભીથી અ હૃદયથી ડ ગળેથી અમાત્ર અને મૂર્ધ્નથી મનો ઉઠાવ થાય છે. તેથીજ તે શબ્દ બ્રહ્મને મહાવિરાટ સ્વરૂપ કલ્પવામાં આવ્યો છે. આગળ કહી ગયા છીએ તે પ્રથમ ઉપજેલા અવ્યાકૃત સ્વરૂપે ૐનેજ જોવા કે જે ૐ પરમ જ્યોતિ સ્વરૂપે સ્થિત થયેલા હતા, જેમની ચારે તરફ પ્રકાશ કરતી જ્ઞાન ગુણમય ચૈતન્ય ગતિ આખા બ્રહ્માંડમાં વ્યાપી રહી હતી તે

ગતિના એક દેવમાંજ માયા વિષે પોતે બીજા ઉત્પન્ન થયા હતા તેઓએ કુદરતની કૃપાવડે જાણ્યું કે—

વાગ્વા ઐકારઃ સર્વાગ્વાચ્યં વસ્તુપણવાત્મકં ચ ।

**યથાશક્તુના સર્વાણિપર્ણાનિ સન્તૃણાન્યેવમોક્ષારેણ
સર્વવાક્ સન્તૃણા ॥ ઐકાર એવંસર્વમ્ ॥ ઐકાર માત્રં
સચરાચરજગત્ ॥ ઐભિત્યેતદક્ષરમિદં સર્વમ્ ॥**

અર્થ—વાણીજ ઐકાર છે અને વાણી વડે વાચ્ય સર્વ વસ્તુ પ્રણવસ્વરૂપમાંજ છે જેમ ઊંટવડે સર્વ પાનડાંઓ વ્યાપ્ત છે, તેમ ઐકાર વડે સર્વ વાણી વ્યાપ્ત છે. ઐકારજ આ સર્વ છે. સ્થાવર જંગમ જગત્ ઐકાર માત્ર છે, ઐ આ અક્ષર આ સર્વ છે,

એ રીતે ઐ નામ વાળા મૂર્તિને શિખા કલ્પીને આકાશી તેમની સર્વ વ્યાપિક ગતિને એક વિરાટનો નિરાકાર દેહ કલ્પીત કર્યો, તે વિરાટમાં સ્થૂલ માયાના-કારણરૂપ ત્રણ ગુણવાળો બીજો લઘુ વિરાટ કલ્પ્યો. કે જે વિરાટના કંઠે શિવ-હૃદયે વિષ્ણુ-અને નાભીએ બ્રહ્મા કલ્પ્યા છે. તે લઘુ વિરાટના કાર્ય રૂપ સુત્રાત્માથી થએલા પાંચ જૂનના પંડ તેઓને પણ પંડ વિરાટ કલ્પ્યા. તે પંડ વિરાટમાં પ્રત્યક્ષ રીતે. ઐ ઐ મ જેમ અનુક્રમે આય (નાભી) મધ્ય (હૃદય) અને અંત (મૂર્ધિ) થકી ઉત્પન્ન થાય છે તેમ ગતિ રૂપ મહાવિરાટમાં પણ-અવયવ કલ્પી તે શબ્દોને તે પ્રમાણે આય-મધ્ય અને અંતમાં મૂક્યા તેની રચના ઐ શબ્દ જોવાથીજ જણાય છે. આ મહા વિરાટ શબ્દ બ્રહ્મમાં કલ્પાયું છે. (સ્વરૂપ બ્રહ્મમાં નહિ) જેથી સ્વરૂપ બ્રહ્મ પણ ઐ અને શબ્દ બ્રહ્મ (મહાવિરાટ) પણ ઐ એવા ઐ ના બે પ્રકાર થયા. આથીજ એ પ્રણવ પરબ્રહ્મ તથા અપરબ્રહ્મરૂપ છે. શ્રી પ્રણોપનિષદમાં સત્ય કામ પ્રતિ પિંચલાદ મુનિએ પણ પ્રણવને-માયાના બીજથી પર જાણીને પરબ્રહ્મરૂપે અને વિરાટમય વ્યાપિક જાણી અપરબ્રહ્મરૂપે વર્ણવેલ છે.

एतद्वैसत्य काम परंचापरंच ब्रह्मयदोद्धारः ।

स्तस्माद्विद्वान्નેતૈનૈવાય તનેનૈક તરમન્વેતિ ॥ .

અર્થ—પિપ્પલાદ કહેછે હે સત્ય કામ આ પરબ્રહ્મ તથા અપરબ્રહ્મરૂપ ઓં કારણે તેથી વિદ્વાન એ ઓંકાર રૂપનોજ આશ્રય કરીને પોતે પોતાના જ્ઞાન પ્રમાણે નિર્ગુણ બ્રહ્મ તથા સગુણ બ્રહ્મ એ બેમાંના એકને પ્રાપ્ત થાય છે (નિર્ગુણ બ્રહ્મને પ્રાપ્ત થવું એટલે મોક્ષ અને સગુણ બ્રહ્મને પ્રાપ્ત થવું તે એક ઉત્તમ પ્રકારનો શોક જાણવો).

एतद्ध्येगा सरं ब्रह्म एतद्ध्येवाक्षरं परम् ।

एतद्ध्येवाक्षरं ज्ञात्वा यो यदिच्छति तस्य नत् । कठवल्ली ।

અર્થ—આ ઓં સ્વયં પ્રકાશમાન અક્ષરજ (અપર) બ્રહ્મ છે, અને આ પ્રસિદ્ધ અક્ષરજ (ઓં) પરબ્રહ્મ વા પરમબ્રહ્મ છે. તેને જાણીને પુરૂષ પોત પોતાના જ્ઞાન પ્રમાણે (બેમાંથી) જે જેને ઇચ્છે છે તે તેને પામે છે. એમ કહેછે.

प्रणवोधनुः शरो ह्यात्मा ब्रह्मत लक्ष्यमुच्यते ॥ मुंडकोपनिषत् ॥

અર્થ—પ્રણવ (ઓંકાર) શબ્દ, ધનુષ્ય છે. અને આત્મા બાણ છે તથા બ્રહ્મ વા પરબ્રહ્મ તે લક્ષ્ય (નિશાન) છે.

મહાત્મા=હે મુમુક્ષુ ? આમાયા કાર્ય મહા કારણરૂપ એટલે સ્થૂણ માયાથી પરજે પ્રકૃતિ પુરૂષ તેઓએ આત્મનિઃ પ્રણયમાંથી જન્મદ્ થઈને **एकोऽहंबहुस्यां—**

અર્થ—હું એકરૂપે છું તે અનેક રૂપે થાઉં એવી ઇચ્છા કરીને પ્રકૃતિની ક્રિયાવડે નાભીથી બ્રહ્માને ઉત્પન્ન કર્યા ઉત્પન્ન થતાંજ બ્રહ્માને સંશય થયો કે અરે ! આ મને ઉત્પન્ન કરનાર કોણ છે. તે વખતે પ્રકૃતિ પુરૂષ (વેદનારાયણ) બોલ્યા કે **अहंब्रह्मास्मिः** (હું બ્રહ્મ છું.) ત્યારે બ્રહ્માએ વિચાર કર્યો હું કોણ હોઈશ. અંતર્યામી માયા શબ્દ બ્રહ્મ બોલ્યા. **तत्त्वमसिः** (તત્ત્વમસિઃ તે તું છે.) (**सर्वं खल्विदं ब्रह्मः**) આ સર્વ જગત નિશ્ચય બ્રહ્મ છે) બ્રહ્માએ વિચાર્યું જ્યારે આ સર્વ અને આપણે એક છીએ તો તેમાં રૂપ (આકૃતિ) ભેદ પામેલ શું બ્રહ્મ છે. વેદનારાયણ બોલ્યા. **अयमात्मब्रह्मः** (ચૈતન્ય છે તે) = આ આત્મા બ્રહ્મ છે. ત્યારે બ્રહ્માએ ધાર્યું હે મહારાજ માયા સ્થૂણ બ્રહ્મમાં રહેલા આ-

પણે આત્મા સૂક્ષ્મ અહા છીએ તેતો ખરા પણ માયાના દેહ રહિત કેવલ્ય અહા કોઇ હશે કે કેમ ? આ સાંભળી પ્રકૃતિ પુરૂષે ઉર્ધ્વ દષ્ટી કરી દેખાડ્યું કેહા. **ચેતાકેવલાનિર્ગુણશ્ચ :** (ચેતનરૂપ કેવલ નિર્ગુણ અહાછે) તે ઉર્ધ્વ ભાગે જો. અહાએ ઉર્ધ્વ ભાગે જોયું તો. તેજોમય બીજ સૂક્ષ્મથી સૂક્ષ્મ અને સ્થૂલથી પણ સ્થૂલ પરિણામ પામેલા બીજરૂપ ઓં નામવાળા અવિનાશી અહાને જોયા કે જોમના જ્ઞાનમય ચેતન્ય ગતિરૂપ તેજના અંશથી સર્વકો ઉદય પામ્યા છે.

મહાત્મા શ્રીકૃષ્ણએ પણ તે વિષે અર્જુનને કહ્યું છે કે.

યદ્યદ્વિ ભૂતિમત્સત્ત્વં શ્રીમદ્ગૃજિત મેવવા ।

તત્તદેવાવગચ્છત્ત્વં મમતેજોશ સંભવમ્ ॥

અર્થ—જે જે પ્રાણી ઐશ્વર્યવાળું. લક્ષ્મીવાળું. શોભાવાળું. તેજવાળું કે બળવાળું હોય તેને પણ તું મારા (મૂળસ્વરૂપના) તેજના અંશથી ઉત્પન્ન થયેલું જાણ. અહા એવા કેવલ્ય અને પરમ અહા ઓં પરમાત્માને જ્ઞાન દટિયા જોતાજ આશ્ચર્ય પામ્યા. અને બોલ્યા કે હે મહારાજ ! એ અહાનું કાંઈક વર્ણન કરો. આ સાંભળી વે. ના. બોલ્યા.

સપરમાત્માસવિજ્ઞેયઃ ॥શ્રુતિ॥ **અર્થ—**તે પરમાત્મા તે જાણવા યોગ્ય છે.

एकमेवाद्वितीयब्रह्मः ॥શ્રુતિ॥ **અર્થ—**સ્વસ્વરૂપે તે કોઇમાં અને તેમાં કોઇ લેપન થવાનું નહિ એવા તે એક-અદ્વિતિય અહા છે.

सत्यंज्ञानमनन्तंब्रह्मः ॥શ્રુતિ॥ **અર્થ—**સત્ય જ્ઞાન અને અનંતરૂપ અહા છે.

यः सर्वज्ञः सर्ववितः ॥શ્રુતિ॥ **અર્થ—**જે સર્વજ્ઞ (સર્વને સામાન્યપણે જાણનાર) અને સર્વવિત (સર્વને વિશેષપણે જાણનાર) છે.

नैह नानाऽस्तिश्चिक्नः ॥શ્રુતિ॥ **અર્થ—**પરમાત્મામાં કાંઈ નાનાપણું નથી.

विज्ञानमानंदंब्रह्मः ॥શ્રુતિ॥ **અર્થ—**તે અહા-પોતેજ જ્ઞાન અને પોતેજ આનંદ સ્વરૂપ છે.

અનાશ્વિનોઽપમેયસ્યઃ ॥શ્રુતિ॥ એ-અવિનાશી અને પ્રમાણુથી અગમ્ય છે.

एष सर्वेश्वर एष सर्वज्ञ एषोऽन्तर्याम्येष योनिः सर्वस्यः श्रुति॥

અર્થ:—એ સર્વેશ્વર છે. એ સર્વજ્ઞ છે. એ અંતર્યામી છે અને એ સર્વના કારણ (મૂળ) રૂપ છે.

सचक्षुरचक्षुरिव सकर्णोऽकर्ण इव समना

अमना इव सप्राणोऽप्राण इव ॥ શ્રુતિ ॥

અર્થ—તે સર્વને જાણનારો (વિદ્વાન) ચક્ષુવાળો જેવો છતાં અચક્ષુવાળો જેવો કાનવાળો છતાં કાન વિનાનો જેવો મનવાળો છતાં અમનવાળો જેવો અને પ્રાણવાળો છતાં પ્રાણ વિનાનો જેવો છે. અર્થાત્, જ્યોતિરમય બીજાકાર એટલે નિરાકાર મૂર્તિ છે. અને તે સર્વ જ્ઞાનથી પરિપૂર્ણ છે.

श्रद्धाभक्तिध्यानयोगाद वेदः ॥શ્રુતિ॥ અહીં કહે છે કે હે બ્રહ્મ શ્રદ્ધા ભક્તિ અને જ્ઞાનના ધ્યાન થકી તે પરમાત્માને જાણી.

श्रद्धावाँलुभते ज्ञानं: ॥શ્રુતિ॥ તે જ્ઞાન શ્રદ્ધાવડેજ પ્રાપ્ત થાય છે.

ऋग्वेज्ञानान्नमुक्तिः ॥શ્રુતિ॥ તે બ્રહ્મના જ્ઞાન વિના મુક્તિ નથી.

तद्विज्ञानार्थं सगुरुमेवाभिगच्छेत् समित्पाणिः

श्रोतियं ब्रह्मनिष्ठम् ॥ શ્રુતિ ॥

અર્થ:—તે બ્રહ્મના વિજ્ઞાન માટે સંસારનું અનિત્ય સ્વરૂપ જાણીને તેથી ઉદ્દાસ થયેલો સુમુક્ત-સમિત્પાણી થઈને શ્રોત્રિય અને બ્રહ્મનિષ્ઠ એવા સદ્ગુણી સમીપ જાય.

ब्रह्मविद्ब्रह्मैवभवति: ॥શ્રુતિ॥ બ્રહ્મવેદા બ્રહ્મ થાય છે.

तरति शोकमात्मवित् ॥શ્રુતિ॥ (તે) આત્માને જાણનારો પુરૂષ શોકને તરે છે.

आनन्दं ब्रह्मणो विद्वान् न विभेति कुतश्चन ॥ શ્રુતિ ॥

અર્થ:—બ્રહ્મના આનંદને જાણનાર કોઈથી પણ ભય પામતો નથી.

જ્ઞાત્વાદેવંમુચ્યતેસર્વપાણૈઃ ॥શ્રુતિ॥ પુરૂષ પરમાત્માને બ્રહ્મીને
સર્વ બંધનોમાંથી છુટે છે.

આચાર્યવાન્ પુરુષોવેદઃ ॥શ્રુતિ॥ આચાર્યવાન બ્રહ્મનિષ્ઠ એવા શ્રી
સદ્ગુરુના શરણુને પામેલો પુરૂષ
બ્રહ્મને બ્રહ્મ છે.

પરાચક્રામાનનુપન્નિ ચાલાસ્તેમૃચોર્યન્તિ ચિત્તનસ્યપાશમ્ ।
અથધીરામૃતત્વંવિદિત્વા ધ્રુવપદ્મત્રેણિવહન પ્રાર્થયન્તે ॥

અર્થ:—અથ બુદ્ધિવાળા બદારના વિષયો બ્રહ્મી બ્રહ્મ છે તેઓ
સર્વ બ્રહ્મીથી વ્યાપી મૃત્યુના પાસને પામે છે. વિવેકીઓ અચળ
અમૃતપણુને બ્રહ્મીને અહિં અનિત્ય વિષયોની ઇચ્છા કરતા નથી.

બ્રહ્માંડ મંડલી માત્રં કિં લોભાય મનસ્વિનઃ ।

શફરીસ્ફુરિતેનાભ્યે લુબ્ધતા જાતુ જાયતે ॥

અર્થ:—ચાંદ બુવનનું નાનકડું કુંડાળું શું તત્ત્વ વેત્તાના ચિત્તને
ક્ષોભ પમાડી શકે? નજ પમાડી શકે. શું નાની માછલીના દૂધવાથી
મહાસાગરમાં કદી પણ ક્ષોભ થાય? નજ થાય.

નલ્લિચ્છેનેનો વિષયૈઃ પ્રમોદતે નમજ્જતેનાપિ વિરજ્યતે ચ ।

સ્વસ્મિન્સદા ક્રીડતિનંદતિ સ્વયંનિરંતરાનંદરસેનતૃપ્તઃ ॥

અર્થ:—એ બ્રહ્મતા જ્ઞાતૃપ:) અખંડ આનંદ રસથી ત્રમ
થયેલો પુરૂષ ખેદ પામતો નથી. વિષયોવડે રાજી થતો નથી. પ્રવૃત્ત
થતો નથી અને નિવૃત્ત પણ થતો નથી પરંતુ પોતે પોતામાં સર્વદા
ક્રીડા કરે છે અને આનંદ પામે છે. વળી.

સમ્પૂર્ણ જગદેવનંદનવનં સર્વેઽપિકલ્પદ્રુમા ।

ગાંગંચારિસમસ્ત ચારિનિવહાઃ પુણ્યઃસમસ્તાઃક્રિયાઃ ॥

વાચઃપ્રાકૃત સંસ્કૃતાઃ શ્રુતિશિરોવારાણસી મેદિની ।

સર્વાવસ્થિતિરસ્યવસ્તુ વિષયાદૃષ્ટેપરે બ્રહ્મણિ ॥

અર્થ:—પરબ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર થવાથી જ્ઞાતા પુરૂષની વૃત્તિની
સર્વ સ્થિતિ બ્રહ્મને વિષય કરનારી થાય છે તેથી ચિત્ત વૃત્તિને સમ્પૂર્ણ

જમન ઇન્દ્રના નંદનવતરૂપ સર્વ વૃક્ષો કલ્પવૃક્ષ સમાન, સમસ્ત જલ પ્રવાહો ગંગાજલ જેવા સમસ્ત ક્રિયાઓ પુણ્યરૂપ પ્રાકૃત અને સંસ્કૃત સર્વ વાણી ઉપનિષદરૂપ ને પૃથ્વી કાશીરૂપ દેખાય છે. એવા એ અક્ષતા જ્ઞાનરૂપી આત્મંદનું અહીં વધારે હું શું વર્ણન કરું. મહાત્મા શ્રીમન્ નટવરલાલજી કહે છે હે મુમુક્ષુ !

વેદ નારાયણ અક્ષાને બોધ કરે છે.

અકારમાત્રં વિશ્વસ્યાદુકાર સ્તૈજસઃ સ્મૃતઃ ।

પ્રાજ્ઞામકાર ઇત્યેવં પરિપश्यેત્ક્રમેણતુ ॥

અર્થ—ૐકારની ચાર માત્રાઓ છે. તેમાં અકાર માત્રા તે વિશ્વ છે. ઉકારને તૈજસ કહેવો છે અને મકાર તે પ્રાણ છે. અમાત્ર તે પ્રાણ અને વિશ્વની મધ્ય છે. તાત્પર્ય ૐની અ-ક-મ-ને અમાત્ર એવી ચાર માત્રાઓ છે તે પરમાત્મ સ્વરૂપનો, જીવ સ્વરૂપનો અને જગતના સ્વરૂપનો આશ્ચર્યકારક ઉપદેશ કરે છે. અ થી (બીજાના) વિશ્વ સ્વરૂપનું-વિરાટ સ્વરૂપનું ને જગતની સૂક્ષ્મ સ્થિતિનું સૂચન થાય છે. ક થી ઈશ્વરના તૈજસ સ્વરૂપનું, દિવસ ગર્ભનું, અને જગતની સ્થૂત સ્થિતિનું સૂચન થાય છે. મ થી પરમેશ્વર અંતર્યામી સ્વરૂપનું અને જીવના પ્રાણ સ્વરૂપનું સૂચન થાય છે અને અમાત્ર થી જગતની ચોથી સ્થિતિ જીવનું ચતુર્થ એટલે કુટરથ અહ પ્રકૃતિ પુરૂષ જગતના અધિકાન સ્વરૂપનું બોધન કરાય છે. એમ આ ૐ અક્ષ શબ્દ અક્ષ અને સ્વરૂપ અક્ષ જાણવાની જરૂર છે. તેથી તારા કલ્યાણને અર્થે હું તને આ શબ્દ અક્ષનું ગૌરવ સમજાવું છું તેની યથાર્થ રચના તું આ ઐકારરૂપ મહા વિરાટમૂર્તિમાં જો.

ઉપરોક્ત શ્રુતિયોથી મકાર ચિન્હ (ખીંદુ)માં કલ્પેલા પર-ત્માનું વર્ણન થયું છે તેને તું યથાર્થ માનજો. આત્મા છ પ્રકારના હોય છે. ૧ જડાત્મા (જડદશાને પામેલા ઝાડખેડાડ) ૨ જીવાત્મા (જીવ દશાને પામેલા પશુ પક્ષીયો તથા અજ્ઞાનીયો) ૩ આત્મા (ઈશ્વરી જ્ઞાનરૂપી આત્મદશાને પામેલા) ૪ અંશાત્મા (મહાત્મા) ૫ પરાત્મા (સ્થૂળ માયાથી પર તે) અને પરમાત્મા (સૌથી શ્રેષ્ઠ અવસ્થાથી આત્મા ૐ) તે આત્માઓ પેઢીમાં ૐ સ્વરૂપને તું પરમ-આત્મા=પરમાત્મા જાણુ સમગ્ર અક્ષાન્ડમાં સ્વસત્તાથી વ્યા-

પીને રહેલા કે જન્મની સત્તા શિવાયનો આણું માત્ર ઠામ ખાલી નથી. તથા પુરણ સ્વરૂપના છે તેથી તેઓ પુરણ બ્રહ્મ કહેવાય છે જન્મનું સ્થાન સર્વથી ઉત્તમ એટલે વિકાર રહિત છે. તેથી તે સર્વોત્તમ અને સંપૂર્ણ આનંદવાળા તેથી સર્વાનંદ કે પૂર્ણાનંદ કહેવાય છે. જગતના વાશીયો તે જીવ અને સ્વર્ગના વાશીઓ તે ઇશ્વ. તે ઇશ્વથી ઉત્તમ શિવ-વિષ્ણુ અને બ્રહ્મા આદે ઇશ્વર અને તે ઇશ્વરોનો અધિષ્ઠાતા અર્થાત સમગ્ર વિશ્વનો અધિપતિ એ વિશ્વેશ્વર અને આ પ્રભુ તેમના પણુ ઇશ્વર તેથી પરમેશ્વર કે સર્વેશ્વર કહેવાય છે. મહાત્મા કહે છે હે મુચુક્તુ વિશ્વ તે બ્રહ્મ બીજ તે પરબ્રહ્મ અને પરમાત્મા તે પરમબ્રહ્મ કહેવાય છે. બીજી રીતે માયા તે બ્રહ્મ જીવ તે પરબ્રહ્મ અને શિવ વા ઇશ્વર તે પરમબ્રહ્મ કહેવાય છે. ત્રીજી રીતે જીવ માયા આપરબ્રહ્મ અને ઇશ્વર તે પરબ્રહ્મ જાણવા વા મૂળબ્રહ્મ જાણવા જન્મનો માયાના જેવો અવયવાકાર નથી તેથી તે તિરાકાર કહેવય છે. જન્મને માયા બાધ કરી શકતી નથી તેથી તે નિરબાધ નિર્લેપ, નિર્મળ, ન્યારા અને નિશ્ચલ બ્રહ્મ કહેવાય છે. વળી તે અજેદ અને અભેદ છે. જેમાં સત્વ, રજ અને તમ આદે માયીક ગુણો નથી તેથી તેઓ નિર્ગુણ કે ગુણાતીત કહેવાય છે. અવસ્થાઓ ચાર છે. ૧ સુષુપ્તિ ૨ સ્વપ્ન ૩ જાગ્રદ ૪ અને તુરિયા તેમાંની સુષુપ્તિ અવસ્થા ઉદારમાં આવેલાં મનુષ્ય લોકમાં સ્વપ્ન અવસ્થા સ્વર્ગ લોકમાં જાગ્રદ અવસ્થા અકારમાં આવેલા ઇશ્વર લોકમાં અને તુરીયા અવસ્થા તે વિશ્વથી પર પ્રકૃતિ પુરૂષમાં જાણવી આ ઓમ પરમાત્મા તો તેથી પણ અતીત (જુદા) છે તેટલાજ માટે તું તેમને તુરીયાતીત કે ઉન્મતિ અવસ્થા વાળા જાણુ તેમને તો ત્રણે કાળમાં તેથી પર એકજ અખંડ આનંદમય અવસ્થાજ રહે છે. ૧ આત્મા ૨ જીવાત્મા, અને ૩ જડાત્મા, તે ત્રણ વ્યક્તિઓ કહેવાય છે. દેવ કોટી એટલે મહાત્મા લોકો પ્રવ્યક્તિ કહેવાય છે. અને તેના કારણુ રૂપ શિવ-વિષ્ણુ અને બ્રહ્મા તે વ્યક્ત અને તે સર્વના ઉપાદાન કારણુ (બીજ) રૂપ શુદ્ધ પ્રકૃતિ પુરૂષ તે અવ્યક્ત કહેવાય છે. કે બ્રહ્માની રાત્રીને સમયે આત્મતિક પ્રલયમાં ચરાચર જગત સમાઈ જાય છે અને પાછું કદપની શરૂઆતમાં ઉદય પામે છે, તે પર પુરૂષથી પણ પર રહેલા પરમાત્મા અવ્યક્તાતીત કહેવાય છે.

શ્રી કૃષ્ણે અર્જુનને કહ્યું છે કે—

દ્વાવિમોર્ગરૂપૌ લોકેક્ષરશ્ચાક્ષરમેવચ ।

ક્ષરઃ સર્વાણિભૂતાનિ કૂટસ્થોક્ષર ઉચ્યતે ॥ ૧૬ ॥

ઉત્તમઃ પુરુષસ્ત્વન્યઃ પરમાત્મેત્યુદાહૃતઃ ।

યોલોકોત્રયમાવિશ્ય વિપત્યવ્યયઈશ્વરઃ ॥ ૧૭ ॥

અર્થ—આ મંસારમાં આ બેજ પુરૂષ છે. એકતો ક્ષર તથા બીજો અક્ષર ઉત્પત્તિ નિનાશવાળું વિશ્વ તે ક્ષર અને તેના બીજરૂપ એટલે ક્ષરની ઉત્પત્તિના કારણરૂપને શુદ્ધ માયા શબ્દ બ્રહ્મ તે અક્ષર કહેવાય છે. ॥૧૬॥ અને તેથી પણ ઉત્તમ પુરૂષતો ક્ષર અને અક્ષરથી અત્યંત ભિન્ન છે (જુદો છે) ને તે ક્ષર તથા અક્ષર એ બંનેને પ્રકાશનારા પરમાત્મા એ નામથી વેદાંત શાસ્ત્રમાં કહ્યાં છે. જે ત્રણ લોકમાં પ્રવેષ કરીને પોતાની સત્તા ચ્યુતિથી=ગતિથી ધારણ કરે છે તથા પોષે છે. તે જન્મ મર્યાદિ સર્વ વિકારથી રહિત સ્થાનાશ્ચર છે. સર્ગરૂપથી તે આ જગતના પિતા છે. અપરા પ્રકૃતિ રૂપથી આ જગતની માતા તેમનું પોષણ કરનાર ને નિર્જુરૂપથી તે આ જગતના પિતામહ છે. એમ શ્રી કૃષ્ણ અર્જુનને કહ્યું છે. તે પરમાત્મા માયાના ત્રણ ગુણોથી પર છે તેથી તેમને ગુણાતીત બાળુ. વળી પોતેજ જ્ઞાતસ્વરૂપ છે તેથી વિજ્ઞાન પણ કહેવાય છે. તેઓની સમજણ ઝૂંકારરૂપ સૂક્ષ્મ વેદમાંજ સમાધ રહી છે. તેથી ત્યાં જ્ઞાતી જનોએ સૂક્ષ્મ વેદ કલખ્યો છે અને તેનું આકાશતત્વ છે. માયાના દેશમાં રહેલી તેનું નામ ગતિ. અને માયાથી રહિત (નિલેપ) બ્રહ્માની સર્વ દિશાઓમાં જે નિર્ભળ ગતિ સ્થિત છે. તે પરમાત્માની પરમગતિ કહેવાય છે. વેદો એ તે. પરમ ગતિનેજ. મોક્ષધામ પરમપદ સાયુજ્ય મુક્તિ અને સ્વધામ આદે નામોથી વર્ણવેલી છે. માયાથી મુક્ત થઇને તે ગતિ પામવાનેજ મોક્ષ માનવો.

માંદિપાર્થવ્યપાશ્રિત્ય યડપિમ્બુઃ પાપયોનયઃ ।

સ્ત્રિયોવૈશ્યાસ્તથાશૂદ્રાસ્તેડપિયાંતિપરાંગતિમ્ ॥

શ્રી કૃષ્ણ કહે છે. હે પૃથાના પુત્ર મારો (મારા મૂળ સ્વરૂપનો) અનન્ય આશ્રય ગ્રહણ કરનારા જે નિય જાતિના આંગણાદિક પણ હોય તથા સ્ત્રિયો વૈશ્યો કે શૂદ્ર હોય તો તેઓ પણ મારા જ્ઞાન

ધ્યાન સ્વરૂપ ભક્તિના પ્રભાવથી શુદ્ધ અંતઃકરણવાળા થઇને આત્મ-સાક્ષાત્કારની પ્રાપ્તિ દ્વારા મોક્ષરૂપ પરમ ગતિને પામે છે આ વાત નિશ્ચિત છે. માટે તેમાં તારે ધાંધ સંશય કરવો નહિ.

તાત્પર્ય કે **હરિ** **ૐ** **પરમાત્મા** ની નિર્વિકાર પરમ ગતિ તે-નેજ મોક્ષ માનવો. આપરમગતિ (પરમપદ) તથા પરમેશ્વર માયાથી રહિત છે તેથી તેઓ માયાતીત પણ કહેવાય છે. આગળના શ્લોકોમાં કહી ગયા છ.એ. તે ક્ષર અને અક્ષરથી પણ અતિત છે તેથી તેઓ અક્ષરાતીત કહેવાય છે. જ્ઞાન કરવા યોગ્ય છે તેથી જ્ઞેય અને ધ્યાન કરવા યોગ્ય છે તેથી ધ્યેય એ નામોથી પણ ઓળખાય છે. આ શિવાય વેદમાં એમનાં બીજાં ઘણાં નામો છે. માટે હે મુમુક્ષુ. **ૐ**કારમાં રહેલા મકાર (બીંદુ) રૂપ **ૐ** નામ વાળા પરમાત્માનું તું ધ્યાન કર.

મકાર (બીંદુ) રૂપ એ પરમાત્માનું માયામાં પ્રતિબીંબીત થયેલું હોવાથી બીજાંરૂપે જે **અમાત્ર** વા અર્ધમાત્રમાં પ્રકૃતિ પુરૂષ કે ગણુ-પતિનું સ્વરૂપ છે. તે સ્થૂળ માયાથી પર છે તેથી, પરમાત્મા તથા પરબ્રહ્મ એવા નામથી ઓળખાય છે. આત્માનું મહા કારણ મોક્ષ (મૂળ) છે અને માયાનું મહાકારણ તે છે તેથી તે મહા કારણ બ્રહ્મ કહેવાય છે મોક્ષમાં સર્વોત્કર્ષ આનંદ એટલે પ-માનંદ કહેવાય છે અને અહિં આખા વિશ્વનો આનંદ એટલે ભોગ સિદ્ધિનો આનંદ પ્રાપ્ત થાય છે તેથી તે વિશ્વાનંદ કહેવાય છે-લઘુ વિરાટ અને હિર-ણ્યગર્ભ એટલે **અકાર** તથા **ઉકાર** રૂપ વિશ્વના ઇશ્વર તે છે તેથી તેઓ નિર્વેશ્વર કહેવાય છે. આકારથી તેઓ પૂજન્ય છે માટે સાકાર અને સત્વાદિ ત્રણ ગુણ તથા તત્ત્વ ગુણને શૃદ્ધ કરનારા છે તેથી તેઓ સગુણ બ્રહ્મ કિન્તુ માયા વશિષ્ટ બ્રહ્મ કહેવાય છે.

આ માયા વશિષ્ટ બ્રહ્મમાં, એથી સ્થિતિની તુરંયા અવસ્થા જાણવી. ત્રિગુણી માયાનું સદૈવ્ય થતું કારણ (લઘુવિરાટ) થી છે તેથી ત્યાં ત્રિગુણી માયા અને અહિં (પરબ્રહ્મમાં) તેની વાસનારૂપ તત્ત્વ માયા જાણવી. ચરાચર વિશ્વમાં રહેલ વ્યક્તિ પ્રવ્યક્તિ તથા વ્યક્ત આત્મચિંતક નામના પ્રલયમાં આવીને પોતામાં સમાય છે તેથી તે અવ્યક્ત છે. ત્યાં માયાનો તત્ત્વગુણ અને વિશ્વથી વિશેષ જ્ઞાન તેથી પ્રજ્ઞાન મૂર્તિ જાણવા. વેદોમાં તેમના સમાન શ્રેષ્ઠતા વાળો હોવાથી

ત્યાં ઋગ્વેદ કલ્પાયેલો છે તેનું વાયુ તત્ત્વ જાણવું. આત્માનો તે વા-
સના બદ્ધ કારણુ અને માયાનો મહાકારણુ દેહ માનવો. જે આત્મા
મોક્ષની સમીપ છે તેથી ત્યાં પહોંચનાર તે સામિધ્ય મુક્તિ ગળી
જાણવી. વિશ્વધામહર (નાશી=નાશવાન) છે અને પોતે અક્ષર છે
(વૃક્ષનો નાશ પણ ખીજનો નાશ નથી તેથી તે ખીજ અક્ષર કહે-
વાય છે) ઉપરોક્ત પરિણામને લેખનેજ તે અક્ષર ધામ કહેવાય છે.
માયાની વ્યવસ્થા કરનાર છે માટે, તે માયાવી અને તેના ન્યાય
અન્યાય ને (સુખ દુઃખને) જોનાર તેથી સદ્ગી અલ્લ કહેવાય છે.
દ્રાવ્ય પદાર્થો પર તેમનું દ્રષ્ટા પણું રહેલું છે તેથી તે માયા વશિષ્ઠ
અલ્લ, પણ કહેવાય છે. અનુક્રમે જ્ઞાનની સાત ભૂમિકાઓ છે. તેમાંની
ત્યાં છેવટની તુર્યગા ભૂમિ જાણવી. આ તુર્યગા અવસ્થાથી તે સર્વ
સિદ્ધિઓના પ્રાપ્ત કર્તા છે. આ અલ્લ તુર્યગા અવસ્થા વાળા હોવાથી
“ અલ્લ વિદરિષ્ટ ” એવા નામથી ઓળખાય છે. મહાત્મા કહે છે
હે સુમુક્ત દેહ છતાં તું તેમને, “ અતિમુક્ત ” જાણુ. અલ્લાને પ્રભોધ
કરનાર તે પોતે છે. જેથી વેદ નાગયણુ પણ કહેવાય છે

આત્માની મોક્ષમાં મોક્ષરૂપ સમાધિ નામની આઠમી અવસ્થા
રહેલી છે. અને અહિં તેથી ઉતરતી ધ્યાન નામની સાતમી અવ-
સ્થા માનવી. કલ્પના અને આ પ્રકૃતિ પુરૂષના શબ્દ દેહ વિરાટે
સર્વ વ્યક્તિઓ નિએ પ્રમાણુ સમાધિ જાય છે. મરતકે અલ્લલોક
લેલાટે સત્ય લોક, વામ બાજુએ બ્રહ્મલોક ઉપર તપ લોક, દક્ષિણ નેત્રે,
સૂર્ય વામનેત્રે ચંદ્ર નાશિકાએ અશ્વિની કુમાર મુખમાં અગ્ની અને
અલ્લણુ, જીવંતએ વરણુ, કંઠે જનલોક તથા શિવ (શુદ્ધ તમગુણ)
હૃદયે વિષ્ણુ (સત્યગુણ) જઠરાએ મહરલોક, નાભીએ અલ્લા (રજ-
ગુણ) અને સ્વરલોક બે ભૂમિઓમાં ઈંદ્રલોક અંશાત્મા અને ક્ષત્રિયો
કટીએ દેવલોક (ભુવરલોક) યોનીએ પ્રજાપતિ ગુદાએ યમ (તમ-
ગુણ માયાના મહાન વિકટજાળ) જનુએ ભુરલોક અને વૈશ્વ ચર-
ણુ વિષે શુદ્ર અને તેથી ઉતરતાં ઉતરોત્તર ક્રમેપદ તત્ત્વ સુધિમાં
સમપાતાલ સમાધિ જાય છે. આ ખીજ સ્વરૂપ નીચે ક્ષર એટલે
નાશ પામનારી સૂક્ષ્મ રચુલ માયા અને આઠાશ માનવું કે જે આ-
કાશમાં (મહદાકાશમાં) નક્ષત્રો ગૃહો અને તારાઓ આવેલા છે.

મહાત્મા કહે છે હું મુમુક્ષુ ઉપરોક્ત મંદ તને જે પ્રકૃતિ પુરુષનું સ્વ-
રૂપ વર્ણવી બતાવ્યું. તેને તું અક્ષર માયાને હૃદયેશીન આનાદિજ્ઞ જાણ.

પ્રકૃતિપુરુષંચૈવ વિદ્વ્યનાદીઽભાવપિ।

વિકારાંશ્ચગુણાંશ્ચૈવ વિદ્ધિપ્રકૃતિસંભવાન્ ॥

અર્થ—પ્રકૃતિ (ક્ષેત્ર) અને પુરુષ (ક્ષેત્રજ) એ બંનેને
આનાદિજ્ઞ જાણ તથા પાંચ ભૂતોને મનસહિત અગિયાર ઇન્દ્રિયો એ
વિકારોને (ભૂતોનાં કાર્યોને) અને સત્વાદિ ત્રણ ગુણોને પ્રકૃતિથી
ઉત્પન્ન થયેલા જાણ.

યર્થવંચંતિ પુરુષં પ્રકૃતિ ચ ગુણૈઃસહ ।

સર્વથાવર્તમાનોઽપિ નસમ્ભૂયોઽભિજાયતે ॥

અર્થ—જે એ પ્રમાણે અસંગ પુરુષને અને દેહાદિક વિકારો
સહિત (કાર્યો સહિત) પરિણામ પામનારી પ્રકૃતિને જાણે છે તે તત્ત્વ-
વેતા પુરુષ પોતાના પ્રારબ્ધ કર્મોનુસાર સર્વ પ્રકારે (અન્યને ગમે
એવી રીતે) વર્તે છે છતાં પણ ફરીથી જન્મ પામતો નથી અર્થાત
તેને ભેદીને તે ઉપરના લોકમાં જાય છે.

મહાત્મા શ્રીમદ્ ૦ હે મુમુક્ષુ હવે હું તને અકારરૂપ વિરાટનું
તથા ઉકારરૂપ હિન્દ્ય ગર્ભનું વર્ણન કરી બતાવું છું તે તું સાંભળ
જે આ ઔકારરૂપ મહા વિરાટમૂર્તિમાં મૂકેલા અકારરૂપી લઘુ
વિન્દ વા તૈશ્વાનર તેમના કંઠે શિવ (માં તમગુણ) હૃદયે વિષ્ણુ
(માં સત્ત્વગુણ) અને નાભીએ બ્રહ્મા (માં રજગુણ) અર્થાત
તે તે સ્થળે તે તે ગુણોનું સ્થાપન થયેલું છે તે ગુણોવાળા તે આ-
ત્માઓ અંશાત્મા કહેવાય છે. તે અંશાત્માઓના તે ગુણોવડે કરીને
સ્થુલ માયાનો વ્યવહાર ચાલે છે તેથી તે સ્થુલ માયાનું કારણ બ્રહ્મ
છે (સૂક્ષ્મ બ્રહ્મ છે) પુરુષોમાં તેઓ ઉત્તમ છે તેથી તે પુરુષોત્તમ
કહેવાય છે. ભુલોક કરતાં ત્યાં ઉત્તમ આત્મ છે તેથી તે મહાત્મ અને
ધૃતી વર શ્રેષ્ઠ છે. તેથી ધૃત્વ બ્રહ્મ કહેવાય છે. ગુણે કરીને તેમને
સાકાર તથા સગુણ બ્રહ્મ જાણવા. આખો અકાર (વિરાટ) તે
ત્રિગુણ બ્રહ્મ કહેવાય છે. તેની જગદ અવસ્થા છે. ત્યાં વિદ્યા ભાષા

છે. વળી ત્યાં સત્ત્વગુણ૦ જ્ઞાન૦ યજ્ઞુર્વેદ૦ તેજ તત્ત્વ૦ આત્માનો સૂક્ષ્મ અને માયાનો કારણ દેહ કલ્પાયેલો છે. વ્યક્તિ અને પ્રત્યક્તિથી ઉત્તમ તે વ્યક્ત કહેવાય છે.

જ્ઞાનની ત્યાં પદાર્થભાવિની નામની છઠ્ઠી ભૂમિકા છે તેથી તે ઇશ્વર બ્રહ્મ મહામુક્ત અને બ્રહ્મ વિદ્યવરિયાન પણ કહેવાય છે. આત્માની ત્યાં ધારણા નામની છઠ્ઠી ભૂમિકા (સ્થીતિ) જાણવી. તમ ગુણુ દૈવાશધામ સત્ગુણુ વૈકુંઠધામ અને રજગુણુ તે બ્રહ્મસદન વા અન્નધામ જાણવું (અધતમ ગુણુ તે નર્કની નિશાની છે) ત્યાં તેમની ભક્તિ કરીને જનાર આત્મા તેમના સમાન સ્વરૂપવાળો થવાથી સાર્થ મુક્તિ પામ્યો કહેવાય છે. હે શિષ્ય ? બ્રહ્માન્ડ કોટીને તું તેમના નિચેના ભાગમાં જાણુ. તે બ્રહ્માન્ડ કોટીમાં સપ્તરશ્મીયો સત્તાવિશ નક્ષત્રો અને ગૃહો તથા અન્ય ઉડુગનો આવેલા છે. તેઓમાં નક્ષત્રો અને ગૃહો તે સ્વયં પ્રકાશિત છે. સ્વર્ગ. મૃત્યુ (રાહુ) અને પાતાળ તે ત્રણ લોકવાળા જગતની ઉપર અને અન્ય ગૃહોની નીચે સૂર્ય ગૃહ આવેલો છે, તે પરમાત્માના તેજને પોતાની તરફની તરફ આકર્ષીને આ લોકમાં પ્રકાશ આપી ઉત્પત્તિ, સ્થીતિ અને લય કર્યો કરે છે. હે મુમુક્ષુ ? તે પછીના સ્વર્ગ લોકનું તથા મૃત્યુ લોકનું વર્ણન તું મારા થકી સાંભળ. મૃત્યુલોક તે જીવપદ જન્મધામ અને જીર્ણલોક કહેવાય છે. ને સ્વર્ગ તે સુરપદ, દેવલોક અને ભુવલોક કહેવાય છે. મૃત્યુ લોકમાં જડ, જીવ, અને આત્મ તેથી ત્રણ દશાસક્ત આત્માઓ છે. અને સ્વર્ગમાં તેથી શ્રેષ્ઠ મહાત્મા કહેવાય છે. જન્મ તે સ્થુલ દેહવાળું સ્થુલ બ્રહ્મ કહેવાય છે. અને સ્વર્ગ તે સૂક્ષ્મ દેહવાળું સૂક્ષ્મ દેહવાળું સૂક્ષ્મ બ્રહ્મ કહેવાય છે.

મુમુક્ષુ—હે શુર ? સૂક્ષ્મદેહો સૂક્ષ્મ બ્રહ્મ જો દેવો તે શું જામીને ત્રમ થતા હશે ?

નહૈવૈદેવા અશ્નન્તિ નૈવૈપિવન્તયે દેવાઃ મૃતંદૃષ્ટ્વા તૃપ્યન્તિ ॥ શ્રુતિ ॥

અર્થ—દેવો ખાતા નથી તેમજ પીતા નથી તેઓતો અમૃત જોઈનેજ ત્રમ થાય છે. એમ શ્રુતિ ભગવતિ કહે છે. (અથ શંકા ઈતી. 'સમાધાન.)

હે સુમુક્ષુ વિરાટના પદ્મલ=પાતાલ તે તમગુણ આવર્ણ્ય જુલોકે રજગુણ આવર્ણ્ય અને જીવલોકે સત્વગુણ આવર્ણ્ય જાણવું મૃત્યુલોકમાં સ્વધ્યાનંદ (ક્ષણભંજુર આનંદ) સુપ્રસિદ્ધિ અવસ્થા અવિદ્યા માયા, તમગુણ, અગ્નિ અથર્વણ વેદ પૃથ્વી તત્વ આત્માનો મહા સ્થુલ અને માયાનો સ્થુલ દેહ કલ્પાયેલ છે. સ્વર્ગ લોકમાં :મધ્યમાનંદ સ્વપ્ન અવસ્થા, મધ્યસ્થ માયા રજગુણ જ્ઞાનવેદ જલતત્વ આત્માનો સ્થુલદેહ અને માયાનો સૂક્ષ્મ દેહ કલ્પાયેલ છે. મૃત્યુ લોકમાં સુખરૂપ સાનુજ્ય મુક્તિ અને સ્વર્ગમાં સાલોક્ય મુક્તિ કહેવાય છે. જુલોકમાં જ્ઞાનની ૧ શુભેચ્છા ૨ વિચારણા ૩ તનુમાનસા અને ૪ સત્વાપત્તિ એ નામોવાળી ચાર ભુમિકાઓ માનવી તેમાં એકથી બીજી ભુમિકાવાળા સાધક ત્રીજીવાળા જ્ઞાની અને ચોથીવાળા બ્રહ્મ વિદ જાણવા. આત્માની ત્યાં ૧ યમ ૨ નિયમ ૩ આસન તથા ૪ પ્રાણાયામ તેવી ચાર અવસ્થાઓ જાગ્રદ થઇ શકે છે. સ્વર્ગમાં અસંસક્રિતકા નામની જ્ઞાનની પાંચમી ભુમિકા છે. તેને જાણનાર બ્રહ્મવિદ્ તથા મુક્ત કહેવાય છે. આત્માની ત્યાં પ્રત્યાહાર નામની પાંચમી સ્થિતિ જાણવી. મૃત્યુ લોકમાં રહેલા ત્રણ આત્માઓ તે વ્યક્તિઓ અને સ્વર્ગવાશી પ્રવ્યક્તિઓ કહેવાય છે. ઉપરોક્ત સ્વર્ગ અને મૃત્યુ લોકથી નિચે સાત સમુદ્ર અને સાત પાતાલ કલ્પાયેલાં છે તે પ્રણવ દર્શનમાં જોવાં. ૧ નિત્ય ૨ નિમિત્ય અને ૩ પૃથ્વી પ્રલય તે મૃત્યુલોકમાં જાણવા. મહાપ્રલય તે સ્વર્ગ લોકમાં અને આત્યંતિક પ્રલય તે ઇશ્વર લોકમાં જાણવો અર્થાત ત્યાં સુધિના નાશનાં તે તે નામો છે. મહા વિરાટમૂર્તિના પદ્મલ અને પદ તે પાતાલ જનું તે જુલોક (પૃથ્વી) કટી તે સ્વર્ગ નાભી તે બ્રહ્મા. કંઠ તે શિવ. મુખ તે પ્રકૃતિ પુરૂષ. ને મસ્તક વા શિખા તે પરમાત્માનું સ્વરૂપ જાણવું. આ મહાવિરાટ સ્વરૂપ પરમાત્માની ગતિ તથા પરમગતિ રૂપ શબ્દ બ્રહ્મમાં કલ્પાયેલું છે. જુલોકમાંથી મોક્ષે જનારો આત્મા. પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયો પાંચ કર્મેન્દ્રિયો અને પંચીકૃત સ્થૂલ દેહ ત્યાંજ મુકીને ઉર્ધ્વ માર્ગે (ઉચે) ચડે છે. તે સ્વર્ગમાં-શબ્દ-રૂપ-રસ-

૩૫-૨૨ અને ગંધ એ પાંચ વિષયથી બંધાયેલો. સૂક્ષ્મ દેહ ત્યાં છોડીને તે ઉપરના ઇશ્વર લોકમાં જાય છે ત્યાં મન વિષ્ણુમાં યુદ્ધિ બ્રહ્મામાં ચિત્ત ચંદ્રમાં અને અહંકાર ચિત્રમાં તેમ ચાર તત્ત્વથી બંધાયેલો કારણ દેહ છોડીને પ્રકૃતિ પુરુષ પાસે જાય છે કે જે માયાનું બીજ વાહક છે. ત્યાં માયાની શુદ્ધ વાસના ૩૫ માયાનો મહા કારણ દેહ મુકીને કૈવલ્ય મોક્ષ ધામમાં એટલે પરમાત્માની પરમગતિમાં ૨૨૩૫ થઈ જાય છે. હે શિષ્ય ?

નિર્માનમોદાજિતસંગદોષા અધ્યાત્મનિત્યાવિનિવૃત્તકામાઃ ।

દ્વૈર્વેમુક્તામૃતદુઃસ્વસંઘૈર્ ગચ્છંસમૂદાઃ પદમવ્યયંતત્ ॥

અર્થ—અભિમાન અને અવિવેકથી રહિત. પ્રિય તથા અપ્રિય પદાર્થોની પ્રાપ્તિથી ઉપજતા રાગ તથા દ્વેષ, જેમણે છુટ્યા છે એવાને સુખ દુઃખ નામવાળાં દંદો એટલે જોડકાંથી અત્યંત મુક્ત થયેલા વિદ્વાનો તે વિનાશ રહિત પદને પામે છે.

નતઙ્ગાસયતેસૂર્યો નશશાંકોન પાવકઃ ।

યદ્વત્તાન નિવર્તેતે તદ્દામ પરમમંમ ॥

અર્થ—જે આત્મ પદને પામીને તત્ત્વ વૃત્તાંઓ પુનર્જન્મને પામતા નથી તે આત્મપદને સૂર્ય પ્રકાશી શકતા નથી. ચંદ્ર પ્રકાશી શકતા નથી અને અગ્નિ પણ પ્રકાશી શકતા નથી. શ્રીકૃષ્ણ કહે છે કેમકે માંડ તે પઃ સર્વથી શ્રેષ્ઠ=પરમને સ્વયં પ્રકાશિત છે.

મહારાજ શ્રીમન્ત—હે મુમુક્ષુ ! તે પદ તું આગળ કહી ગયા છોએ તેવી રીતે તે ઐ પરમાત્માનું જાણુ અને તું તેમનીજ ઉપાસના કર ॥ અવતીતિઓમ ॥ ગતિ વડે રક્ષણ કરે છે તે ઐ માટે તું ઐ નેજ ઉપાસ. અક્ષગનિધંદુમાં. ઐ નો અર્થ ધ્રુવ=જેનો નાશ નથી તે કહેલો છે. ધ્રુવ એટલે અવિનાશી તે પરમાત્માજ છે. એ શ્રુતિ-સ્મૃતિ સિદ્ધ છે, ઉચ્ચારણ વડે સર્વ પ્રાણાદિકાનું ઉર્ધ્વ આ-

કર્ષણ કરનાર, એવો પણ ડૉ નો અર્થ થાયછે, જેઓ સ્વસ્થ ચિત્તથી તેનું ગયા વિધિ ઉચ્ચારણ થોડો સમય કર્યા કરશે તેમને તે અર્થની પ્રતિતિ થશે. પ્રણવના જપવડે પ્રાણાદિકનું ઉર્ધ્વ ગમન કરાવવાના. અભ્યાસથી. ચિત્ત શુદ્ધિ આદિવડે આ જન્મમાંજ મોક્ષ મળે તે નિર્વિવાદ છે. જ ના ઉચ્ચારણમાં મુખનો સામાન્ય વિકાસ થાયછે. ડ ના ઉચ્ચારણમાં મુખનો વિશેષ વિકાસ થાય છે. ને મ ના ઉચ્ચારણમાં મુખ અંધ થઇ જાય છે તેથી ડૉ ના ઉચ્ચારણવડે વિશ્વનાં ઉત્પત્તિ સ્થિતિ અને લય. જે તે ગતિ સ્વરૂપ ડૉ ઇશ્વરાધિન છે તેનું સ્પષ્ટ સૂચન એ શબ્દ બ્રહ્મમાંજ થઇ જાયછે. **પ્રણતમચતીતિપ્રણવઃ** અર્થ (વિશેષ નમ્ર થયેલાનું જે રક્ષણ કરેછે તે પ્રણવ) ઐવ્યુત્પત્તિ પ્રમાણે પ્રણવનો અર્થ પ્રણત પાલ એટલે નમ્ર ભાવને પામેલાનું રક્ષણ કરનાર એવો થાય છે=વળી. **પ્રણામચતીતિપ્રણવઃ** (પ્રણવનો જપ કરનારને ચારે વેદનો અર્થ વશી ભૂત થાય છે તેથી જે શબ્દ બ્રહ્મ તથા સ્વરૂપ બ્રહ્મને જણીને) તેના યથાર્થ અર્થનું ધ્યાન કરેછે તેની આગળ ચારે વેદના અર્થોને જે નમાવે છે તે પ્રણવ) એવી વેદાર્થ પ્રદાતા ઇશ્વરની બોધક પણ પ્રણવની વ્યુત્પત્તિ થાય છે

સદ્ગુરુ મહાત્મા શ્રીમન્નૃતં કહે છે હે મુમુક્ષુ. તું મારા વચનો ઉપર દૃઢ શ્રદ્ધા રાખીને હું ખતાવું તે માર્ગે ચાલ. તું અધિકારી થઇશ એવી આશાથી મહે' તને આ ડૉ કારણાદિહરણ માંના ગુદાર્થોનું સંક્ષેપમાં સ્પૂર્ત જ્ઞાન આપ્યું છે અને હવે તું જેમ જેમ પાત્રતાને પામતો જઇશ તેમ તેમ હું તને હવે પછીના મારા સૂક્ષ્મ વેદસંહિતા નામના ગ્રંથમાં સનાતન વેદવર્મતાત્પર્ય પ્રકાશિની નામની ટીકા કરી સ્પષ્ટ રીતે સમજાવીશ. હવડાં તું તારા અન્ય સંકલ્પો વિકલ્પોનો ત્યાગ કરી મારા વચનોને માન્ય કર. તું મુમુક્ષુ છે તેથીજ આ જ્ઞાન રૂપી ધાન્ય. હું તને=ખાતર ભરી, ખેડી, વાવી, લણી, ઉપણી, છડી, ફળી, અને રાંધીનેજ ખવરાવું છું તે તું ખા, આગળ આપણે કહી ગયા છીએ કે

सर्वे वेदायत्पदमामनन्ति तपासिसर्वाणि च बद्धदन्ति ।
यदिच्छन्तो ब्रह्मचर्यं चरन्ति तत्ते पदं संग्रहेण ब्रवीम्योपित्येतत् ॥

અર્થ—સર્વ વેદોજે પદને પ્રાપ્તવ્ય રૂપે પ્રતિપાદન કરેછે. અને જોને સર્વ તપો. પોતાના પરમશ્રદ્ધા રૂપે કહે છે જોને ઇચ્છાનારા શ્રી સદ્ગુરુની સેવા રૂપ બ્રહ્મચર્યને આચરે છે તે પદ હવે હું તને છેવટ સંક્ષેપમાં કહું છું. તે પદ ઐ છે અર્થાત્ ઐ તું જી. (મોક્ષ) માટે તું તત્ત્વ ગુણાકિત (ગુણાતીત) થઇને સદોપદેશ લઇને સદ્ગુરુએ આપેલા મંત્રનું રટન કરતો એજ પદને પામ.

શ્રીકૃષ્ણ કહે છે કે:—

यजन्ते सात्विका देवान् यक्षरक्षांसिराजमाः
भेतान् भूतगणांश्चान्ये यजन्ते ताममजनाः ॥

અર્થ—જે મનુષ્યો દેવોને પૂજેછે તેઓને સાત્ત્વિક ગુણવાળા જાણવા. જેઓ યક્ષ અને રાક્ષસોને પૂજે છે તેઓને રાજસ ગુણવાળા જાણવા અને જેઓ પ્રેતોને અને ભૂતોના સમૂહને પૂજેછે તેઓને તામસ ગુણવાળા જાણવા, માટે તું તે ત્રણે ગુણોથી રહિત (ગુણાતીત) થઇને દેવના પણ દેવ એવા તે ઐ બ્રહ્મા ની ઉપાસના કર. આવું હું તને વારંવાર કહું છું. મુમુક્ષુ=હે ગુરુવર્ય

दुराशा क्षीरपानेन भोगानिच्छबलेन च ।

आस्था दानेन चारेण चित्ताहिर्याति पीनताम् ॥

અર્થ—દુષ્ટ આશા રૂપી દુઃધના પાનવડે, વિવિધભોગરૂપ વા-
યુતા બળવડેને સંસારના સત્યપણાના શ્રદ્ધા રૂપ ગતિવડે ચિત્તરૂપ
સાપ રથૂલ પણાને પામે છે. અર્થાત્ મસ્ત થાયછે. હે મહારાજ
તેને મારે કેવી રીતે વશ કરવો. ?

મહાત્મા=હે બાપ. તું તેને અભ્યાસ વડે વશકર.

मनएवं मनुष्याणां कारणं बंध मोक्षयो ॥

અર્થ—મનુષ્યોને બંધ અને મોક્ષનું કારણ મન છે—પ્રથમનો અભ્યાસથી તે મનને છતવાની જરૂર છે

અહંમેતિબન્ધો નાહંમેતિ મુક્તઃ ॥

અર્થ—હું અને માફે તે બંધ છે અને હું અને માફે નહિ તે મુક્ત પણ છે. તે મુક્ત પણ મેળવવાને (વેરાગ્ય કરવાને) માટે પણ અભ્યાસની જરૂર છે.

સર્વેષાંતુપદાર્થા નામભ્યાસઃ કારણં પરમ્ ।

અનભ્યામેનમર્ત્યસ્ય પાપ્તોયોગોઽપિનશ્યતિ ॥૧॥

અભ્યાસેન સ્થિરં ચિત્તમભ્યાસેનાનિ લચ્યુતિઃ ।

અભ્યાસેન પરાનન્દોઽભ્યાસેનાત્મ દર્શનમ્ ॥૨॥

અર્થ—કાર્ય સિદ્ધિ કરનારા સર્વ પદાર્થોમાં અભ્યાસ એ પરમ કારણ છે. અનભ્યાસ વડે પ્રાપ્ત થયેલો યોગ પણ નાશ પામે છે. અભ્યાસ વડે પરમાત્માની પ્રાપ્તિ થાય છે. અને અભ્યાસ વડે આત્માનો સાક્ષાત્કાર થાય છે. માટે હે શિષ્ય અભ્યાસ. વડે તું જ્ઞાન ધ્યાનની સિદ્ધિ તથા વેરાગ્ય સિદ્ધિને પ્રાપ્તકર

વ.સના દીર્ઘકાલીના દીર્ઘકાલં નિરંતરમ્ ।

માદરંચાભ્યસ્યમાને સર્વથૈવ નિવર્તેતે ॥

અર્થ—ચિરકાળની વાસના છે તે ચિરકાળ નિરંતર અભ્યાસ કરવાથી સર્વથા નાશ પામે છે. પ્રથમનો.

एकद्वित्रिक्षणेनैव विकल्पस्य निरोधनम् ।

ક્રમેણાભ્યસ્ય તાંયત્નાદ્બ્રહ્માનું ભવકાંક્ષિભિઃ ॥

અર્થ—અત્તને જાણવાની ઇચ્છાવાળા પ્રશ્ને ક્રમે કરીને યત્નથી એક એ ત્રણ ક્ષણ પણ વિકલ્પનો (મનના પરિણામનો) નિરોધ કરવો તેથી

કાલેન પરિપચ્યન્તે કૃષિ ગર્ભાદયોયથા ।

તદ્દદાત્મવિચારોઽપિ શનૈઃ કાલેન પચ્યમે ॥

અર્થ—જેમ ખેતી અને ગર્ભકાલે કરીને પત્તિકવ થાય છે તેમ આત્મ વિચાર પણ. ધીરે ધીરે કાલે કરીને રૂઝ આપના યોગ્ય પરિ

પહેલ શાય છે. મારે હે વતસ ? આત્મ વિચારથી યુક્ત અને માયીક વિચારથી (વિષયોથી) યુક્ત થવા યત્ન કર, તે સાથે સદ્ગુરુએ કરેલા ઉપદેશનું અને આપેલા મંત્રનું એક શ્રદ્ધાએ ધ્યાન કર કે. જે શ્રદ્ધા તને જ્ઞાન ધ્યાનમાં સહાયક થઈ સ્વસ્વરૂપમાં લીન બનાવશે એમાં કાંઈ સંશય નથી. શ્રીકૃષ્ણ એ અર્જુન પ્રત્યે પણ એમજ કહ્યું છે

શ્રદ્ધાવાંલુપતે જ્ઞાનં તત્ત્વઃ સંયત્તેન્દ્રિયઃ ।

જ્ઞાનંલઙ્કવાપરાંજ્ઞાંતિ મચિરેણાધિગચ્છતિ ॥

અર્થ— શ્રી સદ્ગુરુ તથા શ્રી વેદ ભગવાનનાં વચનોમાં સુદૃઢ શ્રદ્ધા વાળો. શ્રીસદ્ગુરુની સેવામાં પ્રેમ પૂર્વક સર્વદા તત્પર તથા ઇન્દ્રિયોને સારી રીતે નિયમમાં રાખનારો પુરૂષ આત્મજ્ઞાનને પામેછે. એવા શ્રેષ્ઠ આત્મ જ્ઞાનને પામીને તે. આત્મજ્ઞાની પુરૂષ તુરંતજ કેવલસ્વરૂપ મોક્ષને પામે છે=ઈતિ ઐકાર સ્પષ્ટિકરણઃ

ધ્યાનમ્

હરિઃ ઐશ્વર્યાનંદ પરમસુખદં કૈવલ્યં જ્ઞાનમૂર્તિ ।

દ્વંદ્વાતીતં ગગનસદ્રષ્યં તુરિયાતિતંત્વંપદં ॥

एकानित्यं विमलमचलं सर्वणि साक्षीभूतं ॥

માવાતીતં ત્રિગુણરહિતં સત્સ્વરૂપંનપામિ ઐ ॥૧॥

હરિઃ ઐશાન્તિઃ આધિભૂતશાન્તિઃ આધિદૈવશાન્તિઃ અધ્યાત્મશાન્તિઃ સર્વતાપશાન્તિઃ શાન્તિઃ इन्द्रियः शान्तिः शान्तिः

ૐ હરિઃ ૐહર. ૐનમઃ શિવાર્પણમઽસ્તુઃ ૐ

લી. સત્યસાધક.

સસ્તામાં સસ્તુ કાર્યાલયમાંથી (ધર્મના) પુસ્તકો વિ. ખરિદનાર દરેકને બવિશ્વના પ્રમાણમાં ધનામી. પુસ્તકનો લાભ મળશે. જેથી (ધર્મ-અર્થ-કામ અને મોક્ષ.) સચવાય છે. તો લખો—સસ્તામાં સસ્તુ કાર્યાલયના અધિપતિ અમદાવાદ-રાયપર પખાલીની પોળમાં ધુનાની પોળ મહારાજ શંકરલાલ ઊરાસાલ યાજ્ઞિક

